AUT, XLVII, 2009, p. 11-16
– Lingvistică –

DERIVAREA – SURSĂ A OMONIMIEI

de

Florina-Maria BĂCILĂ

Indiferent dacă au fost întotdeauna lexeme diferite sau dacă au apărut ca rezultat al dezintegrării unui cuvânt polisemantic, omonimele iau naştere pe mai multe căi, în strânsă legătură cu transformarea sistemului lingvistic[1]. După cum se ştie, omonimia este implicată şi în formarea cuvintelor, a aşa-numitelor *omonime derivaţionale*, rezultate prin acest

[1] În limba română (ca şi în alte limbi), apariţia omonimiei (în speţă a celei lexicale), adică faptul că două cuvinte ajung să fie identice ca formă, se datorează mai multor cauze, menţionate în aproape toate lucrările de specialitate care tratează acest fenomen; enumerăm câteva dintre ele: Finuţa Asan, *Observaţii cu privire la omonime*, în PLG II, p. 114-115; Angela Bidu-Vrănceanu, *Omonimia*, în idem, Cristina Călăraşu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaş, Gabriela Pană Dindelegan, *Dicţionar general de ştiinţe. Ştiinţe ale limbii*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1997, p. 335-336, s.v.; Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *Limba română contemporană. Lexicul*, Bucureşti, Humanitas Educaţional, colecţia „Repere”, 2005, p. 66-69; Marin Bucă, Ivan Evseev, *Probleme de semasiologie*, Timişoara, Editura Facla, 1976, p. 102-103; Paula Diaconescu, *Omonimia şi polisemia*, în PLG I, p. 134-143; Nicolae Felecan, *Vocabularul limbii române*, Cluj-Napoca, Editura Mega, Presa Universitară Clujeană, 2004, p. 172-174; Narcisa Forăscu, *Omonimia*, în LLR, XXIX (2000), nr. 1, p. 5; Liviu Groza, *Elemente de lexicologie*, Bucureşti, Humanitas Educaţional, colecţia „Repere”, 2004, p. 67-69; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, [ediţia a II-a], Bucureşti, Editura Ministerului Învăţământului, 1956, p. 39-41; Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1978, p. 267-268; Aurora Peţan, *Omonimia*, în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001, p. 395-396, s.v.; Alexandru Popescu-Mihăeşti, *Omonimia. Dicţionar de omonime*, Bucureşti, Casa de Editură „Avram Iancu”, 1993, p. 31-33; Sorin Stati, *Cuvinte româneşti. O poveste a vorbelor*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1964, p. 15-19; Vasile Şerban, Ivan Evseev, *Vocabularul românesc contemporan. Schiţă de sistem*, Timişoara, Editura Facla, 1978, p. 173-175; Ion Toma, *Limba română contemporană. Fonetică – fonologie, lexicologie*, Bucureşti, Editura Fundaţiei *România de Mâine*, 2000, p. 116; Petru Zugun, *Lexicologia limbii române. Prelegeri*, Iaşi, Editura Tehnopress, 2000, p. 254-260; cf. şi Otto Ducháček, *Précis de sémantique française*, Brno, Universita J. E. Purkyně, 1967, p. 72; St. Ullmann, *Précis de sémantique française*, IIe édition, Berne, Éditions A. Francke S.A., 1959, p. 219-224 etc.

BDD-A6427 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)

procedeu[2]. Ea se datorează, în primul rând, creării, la un moment dat, a unui cuvânt nou, având un înveliş sonor identic cu al altuia, din vechiul fond al limbii. Apariţia omonimelor poate fi cauzată de coincidenţa formală întâmplătoare a două lexeme, dintre care unul primar (moştenit sau împrumutat), iar celălalt – derivat pe teren românesc: *păcurar*$_1$ „cioban” < lat. *pecorarius* – *păcurar*$_2$ „muncitor care se ocupă cu extragerea păcurii din pământ; vânzător de păcură” (< *păcură* + sufixul nomen agentis *-ar*). În timp ce *păcurar*$_2$ „găzar” poate fi analizat cu uşurinţă, căci identificăm, în structura lui, substantivul *păcură* şi sufixul *-ar* (a fost creat după modelul altor nume de meseriaşi care au această terminaţie caracteristică[3]), *păcurar*$_1$ „oier” nu se lasă descompus. În schimb, în alcătuirea etimonului său latinesc, *pecorarius*, se recunoaşte tema *pecor-* din *pecus*, *pecoris* „turmă” şi sufixul *-arius*[4]. *Păcurar*$_1$ este folosit, cu precădere, în Transilvania, unde nu există posibilitatea confuziei cu omonimul său, *păcurar*$_2$ „găzar”, pentru că acesta din urmă nu circulă în Ardeal. De altfel, „drumul oilor” de pe vremuri se reflectă în numele unei străzi din Iaşi: strada *Păcurari*, pe unde ciobanii transilvăneni intrau în cetatea de scaun a Moldovei, ducându-şi oile la iernat în locuri potrivite din împrejurimi.

Iată alte exemple similare: *băncuţă*$_1$ (înv. şi reg.) „veche monedă de argint în valoare de 50 de bani” (< germ. *Bankozettel*) – *băncuţă*$_2$ „bancă mică” (< *bancă* + sufixul diminutival *-uţă*); *chinez*$_1$ (reg.) „jude comunal” (< srb. *knez*) – *chinez*$_2$ „persoană care face parte din populaţia de bază a Chinei sau este originară de acolo” (< *China* + sufixul *-ez*); *cleştar*$_1$ (azi poetic) „cristal” (< magh. *kristály*) – *cleştar*$_2$ „unealtă cu care se trag

[2] Derivarea fiind una dintre sursele importante ale omonimiei, Paula Diaconescu (*op. cit.*, p. 135-137) enumeră 11 asemenea subcategorii de omonime; pentru tipuri şi exemple de *omonime derivaţionale*, vezi şi Vasile Şerban, Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 178-179; Finuţa Asan, *op. cit.*, p. 114; Angela Bidu-Vrănceanu, Narcisa Forăscu, *op. cit.*, p. 67-68; Nicolae Felecan, *op. cit.*, p. 173-174; Valentin Moldovan, *Omonimia şi derivarea*, în AUT, XXIII (1985), p. 31-33; idem, *Omonimia şi polisemia. Limite şi interferenţe (Cu referire specială la limba rusă contemporană)*, Arad, Editura „Viaţa Arădeană”, 1999, p. 66-96 şi p. 150-164; Cristian Moroianu, *Omonimia în sfera lexicului*, în LL, XLIV (1999), vol. II, p. 25; Alexandru Popescu-Mihăeşti, *op. cit.*, p. 32; Petru Zugun, *op. cit.*, p. 258-259; Marin Bucă, Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 109-110, alături de următoarea observaţie foarte importantă: „În categoria omonimelor derivaţionale ar trebui să se includă numai acele perechi de cuvinte la care omonimia (sau polisemia) morfemelor de derivare este completată cu omonimia rădăcinilor.”

[3] Vezi Elena Ciobanu, *Categoriile semantice create de sufixul* ***-ar*** *în limba română*, în SMFC III, p. 143-154; cf. şi Ecaterina Ionaşcu, *Sufixele* ***-ar*** *şi* ***-aş*** *la numele de agent*, în SMFC I, p. 77-84.

[4] Vezi, în acest sens, G. I. Tohăneanu, *„Viaţa lumii” cuvintelor. Vechi şi nou din latină*, Timişoara, Editura Augusta, 1998, p. 250-251; Vasile Frăţilă, *O relictă latinească în graiurile dacoromâne:* ****păcură*** *(pl.* ***păcure, pecori****) „oaie, turmă de oi”*, în idem, *Contribuţii lingvistice*, Timişoara, Editura de Vest, 1993, p. 239-249; Sorin Stati, *op. cit.*, p. 18.

BDD-A6427 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)

cercurile pe vasele din doage de lemn" (< *cleşte* + sufixul instrumental *-ar*); *coşar*$_1$ „îngrăditură de nuiele pentru adăpostul vitelor în timpul nopții" (< sl., bg., scr. *košara*) – *coşar*$_2$ „hornar" (< *coş* „horn" + sufixul nomen agentis *-ar*); *fluier*$_1$ „instrument muzical popular de suflat" (etimologie nesigură; cf. alb. *fl'oere*) – *fluier*$_2$ „fluierătură, şuier" (derivat postverbal de la vb. *a fluiera*); *sorb*$_1$ „arbore cu flori albe şi fructe cărnoase, al cărui lemn se foloseşte în strungărie" (< lat. *sorbus*) – *sorb*$_2$ „vârtej de apă cu centrul adânc"; „piesă metalică perforată care se montează la extremitatea introdusă în lichid a țevii de aspirație a unei pompe" (derivat regresiv de la vb. *a sorbi*)[5]; *spătar*$_1$ „(în Evul Mediu) demnitar la curtea domnească în țările române" (< slv. *spadarŭ*) – *spătar*$_2$ „meşteşugar care face spete" (< *spată* „piesă la războiul de țesut" + sufixul nomen agentis *-ar*) – *spătar*$_3$ „spatele unui scaun" (< *spate* + sufixul *-ar*) etc. În limba română, acestea constituie categoria cea mai numeroasă de omonime derivaționale.

Omonimia se mai poate instala:

● între derivate de la aceeaşi bază (de la sensurile diferite ale aceluiaşi cuvânt) cu sufixe identice formal, dar cu valori distincte (sursa coincidenței o reprezintă deci omonimia afixală): *acar*$_1$ „cutie în care se păstrează acele şi celelalte instrumente de cusut" (< *ac* „obiect subțire de oțel, ascuțit la un capăt, care serveşte la cusut" + sufixul instrumental *-ar*; cf. fr. *aiguillier*) – *acar*$_2$ „instrument de alamă sau de fier cu capetele curbate, folosit de femeile de la țară pentru a construi în jurul lui conciul" (etimologie nesigură; probabil din *ac* + sufixul instrumental *-ar*)[6] – *acar*$_3$ „macagiu" (< *ac* „macaz" + sufixul nomen agentis *-ar*);

● între derivate de la cuvinte diferite cu acelaşi sufix, însă cu valori multiple: *ciocănaş*$_1$ „ciocan mic" (< *ciocan* + sufixul diminutival *-aş*) – *ciocănaş*$_2$ „muncitor într-o mină de sare" (< vb. *a ciocăni* + sufixul nomen agentis *-aş*);

● între derivate de la baze diferite cu sufixe diferite: *pisoi*$_1$, s.m. „pui de pisică, pisic; cotoi" (< *pis* + sufixul *-oi*) – *pisoi*$_2$, s.n. (reg.) „pisător, pisălog" (< vb. *a pisa* + sufixul *-oi*); *ştrengărie*$_1$ (înv.) „vagabondaj, hoinăreală"; (pop.) „zburdălnicie, ghiduşie" (< *ştrengar* + sufixul *-ie*) – *ştrengărie*$_2$ (înv. şi reg.) „atelier unde se făceau ştreanguri" (< *ştreang* + sufixul *-ărie*);

● între derivate de la cuvinte diferite cu sufixe diferite, în urma evoluției morfologice din aceeaşi rădăcină. E vorba despre derivate de la

[5] În asemenea situații, este vorba despre cuvinte primare care au aceeaşi formă cu altele, obținute prin derivare regresivă.

[6] MDA, s.v., menționează că termenul are etimologie necunoscută, iar în DA, s.v., se precizează că e posibil să fie vorba despre „acelaşi cuvânt ca cel precedent, având la început sensul de «instrument în care se înfig acele care țin conciul»".

BDD-A6427 © 2009 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)

baze diferite din punctul de vedere al structurii lor morfematice, specializate semantic, care aparţin aceleiaşi familii lexicale (au radical comun) şi, implicit, etimologice: *fierărie*$_1$ „atelierul în care fierarul prelucrează la cald fierul sau alt metal; meşteşugul fierarului” (< *fierar* + sufixul *-ie*) – *fierărie*$_2$ „magazin unde se vând obiecte fabricate din fier sau din alt metal”; „obiecte sau piese din fier ori din alt metal” (< *fier* + sufixul colectiv *-ărie*); *albinărie*$_1$ „apicultură” (< *albinar* + sufixul *-ie*) – *albinărie*$_2$ „mulţime (mare) de albine” (< *albină* + sufixul colectiv *-ărie*); *cizmărie*$_1$ „meseria cizmarului” (< *cizmar* + sufixul *-ie*) – *cizmărie*$_2$ „atelierul cizmarului”; „marfa cizmarului” (< *cizmă* + sufixul colectiv *-ărie*); *cărămidărie*$_1$ „meşteşugul fabricării cărămizilor” (< *cărămidar* + sufixul *-ie*) – *cărămidărie*$_2$ „loc special amenajat pentru fabricarea cărămizilor” (< *cărămidă* + sufixul colectiv *-ărie*) etc.[7]

Alteori, mai rar, seria omonimică este formată din derivate de la baze omonime cu acelaşi sufix: *băiaş*$_1$ „persoană care pregăteşte baia într-o baie publică” (< *baie*$_1$ „scăldătoare” + sufixul nomen agentis *-aş*) – *băiaş*$_2$ „miner” (< *baie*$_2$ „mină” + sufixul nomen agentis *-aş*); *somnişor*$_1$ „somn de scurtă durată” (< *somn*$_1$ + sufixul diminutival *-işor*) – *somn*$_2$ „somn mic, pui de somn (peşte)” (< *somn*$_2$ + sufixul diminutival *-işor*); *fluieraş*$_1$ „fluier ciobănesc, mic şi scurt” (< *fluier* „instrument muzical” + sufixul diminutival *-aş*, sufix care are o altă valoare în cazul lui *fluieraş*$_2$ „cântăreţ din fluier” < *fluier* + sufixul nomen agentis *-aş*) – *fluieraş*$_3$ „fluierătură, şuier” (< *fluier* „şuier” + sufixul diminutival *-aş*).

Acelaşi sufix se poate alătura însă unor baze diferite, dar asemănătoare formal, dând naştere omonimiei; de pildă, ataşarea sufixului nomen agentis *-ar* la substantivele (paronime) *strung* şi *strungă* are ca rezultate lexemele *strungar*$_1$ „muncitor calificat în prelucrarea pieselor la strung” (< *strung* + sufixul *-ar*) şi *strungar*$_2$ (cu diminutivul *strungăraş*) „ciobănaş care mână oile la strungă pentru a fi mulse” (< *strungă* + sufixul *-ar*), mai puţin cunoscut, cel puţin în mediul urban, dar frecvent întâlnit în povestirile „păcurăreşti” ale scriitorilor noştri[8]. Aşadar, omonimia se poate produce şi între două derivate de la cuvinte diferite; vezi şi *ciurui*$_1$ „a cerne, a trece prin ciur”, „a găuri” (< subst. *ciur* + sufixul verbal *-ui*) – *ciurui*$_2$ „a picura, a clipoci” (< interj. *ciur*, care imită zgomotul produs de un şuvoi de apă, + sufixul verbal *-ui*); *fecioresc*, *-ească*$_1$ „de fecioară,

[7] Acest tip de omonimii prezintă mari dificultăţi de interpretare, deoarece este greu de stabilit cu exactitate dacă, în cazurile menţionate mai sus, avem de-a face cu polisemie sau cu omonimie, mai ales că sensurile derivatelor sunt legate, într-un fel sau altul, de semantismul bazei; pentru această discuţie, vezi Vasile Şerban, Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 178-179; Liviu Groza, *op. cit.*, p. 68.

[8] Pentru discuţia despre acest termen, vezi G. I. Tohăneanu, *Scrisori din roase plicuri*, Timişoara, Editura Eubeea, 2002, p. 80.

BDD-A6427 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)

feciorelnic” (< *fecioară* + sufixul adjectival *-esc*) – *fecioresc*, *-ească*$_2$ „de fecior, băieţesc” (< *fecior* + sufixul adjectival *-esc*); *grindiş*$_1$ „depozit sau mulţime de grinzi”; „scheletul de grinzi al acoperişului casei ţărăneşti” (< *grindă* „element de construcţie care asigură rezistenţa” + sufixul *-iş*) – *grindiş*$_2$ „podiş, tăpşan” (< *grind* „mică ridicătură de teren de formă alungită din mijlocul apelor curgătoare sau al mării, care rezultă din depuneri aluvionare” + sufixul *-iş*); *măluros*$_1$ „(despre cereale) atacat de mălură” (< *mălură* + sufixul adjectival *-os*) – *măluros*$_2$ „cu maluri abrupte” (< *maluri*, pluralul substantivului *mal*, + sufixul adjectival *-os*)[9].

Prin derivare de la unele omonime, se obţin alte serii de omonime: de la *porumb*$_1$ „plantă din familia gramineelor”, s-a format *porumbar*$_1$ „loc unde se depozitează porumbul, pătul”, de la *porumb*$_2$ (pop.) „porumbel” avem *porumbar*$_2$ „adăpost pentru porumbei” şi *porumbar*$_3$ „specie de uliu”, iar de la *porumbă* „fructul porumbarului” s-a format *porumbar*$_4$ „arbust sălbatic din familia rozaceelor”.

Derivarea este, şi în alte limbi, o sursă importantă a omonimiei. De pildă, în franceză, sufixele *-er*, *-é* şi *-ée* creează derivate omonime de la aceeaşi rădăcină: *all***er**, vb. „a merge, a se duce” – *all***ée**, s.f. „alee”; *communiqu***er**, vb. „a comunica” – *communiqu***é**, s.m. „comunicat”; *bouch***er**, vb. „a astupa” – *bouch***ée**, s.f. „îmbucătură”. Există însă şi derivate omonime cu acelaşi sufix de la cuvinte diferite: *grill***er**$_1$, vb. „a frige (pe grătar)” < *gril*, s.m. „grătar” + sufixul *-er* – *grill***er**$_2$, vb. „a pune zăbrele, a băga la închisoare” < *grille*, s.f. „grilă, gratii, zăbrele” + sufixul *-er*.

Dimpotrivă, se poate întâmpla ca acelaşi sufix să se alăture unor baze omonime. De la cele două verbe franţuzeşti *échauder*$_1$ „a opări” şi *échauder*$_2$ „a vărui”, se formează, cu ajutorul sufixului *-age*, *échaud***age**$_1$, s.m. „opărire” şi *échaud***age**$_2$, s.m. „văruire, spoire”. Substantivele omonime *volerie*$_1$ „vânătoare cu şoimi” şi *volerie*$_2$ „hoţie” sunt derivate cu acelaşi sufix, *-erie*, de la *vol*$_1$, s.m. „zbor”, respectiv *vol*$_2$, s.m. „furt”; *boursier*$_1$, s.m. „(elev, student) bursier”, provine din *bourse*$_1$, s.f. „pungă în care se ţineau banii”, apoi „alocaţie bănească (lunară) acordată de stat, de o instituţie etc. unui elev sau unui student pentru acoperirea cheltuielilor de studii” + sufixul *-ier*, iar omonimul său, *boursier*$_2$, s.m. „jucător la bursă”, e format, cu acelaşi sufix, din *bourse*$_2$ „instituţie în care se negociază hârtii de valoare şi valută şi unde se desfăşoară tranzacţii de mărfuri” (vezi *ferm***ier** „fermier”, *cordonn***ier** „cizmar”, *rout***ier** „camionagiu”).

Prin derivare regresivă, de la o rădăcină verbală se poate forma un substantiv desemnând acţiunea respectivă, aşa încât, de exemplu, fr. *bond*,

[9] Vezi Vasile Şerban, Ivan Evseev, *op. cit.*, p. 174; Aurora Peţan, în Marius Sala (coord.), *Enciclopedia limbii române*, p. 396, s.v. *omonimie*.

BDD-A6427 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)

s.m. „săritură, salt” (< *bondir*, vb. „a sări, a face salturi”), devine omonim al adjectivului *bon* „bun”; fr. *coupe*, s.f. „tăiere” (< *couper*, vb. „a tăia”) este un omonim al substantivului *coupe* „cupă” etc.

*

După cum se observă, derivarea, manifestată în diverse forme, reprezintă o sursă importantă a omonimiei între derivate sau între acestea şi cuvintele primare. Fenomenul poate porni de la termeni omonimi ori de la aceeaşi bază cu afixe omonime şi avem de-a face fie cu omonimia rădăcinilor, fie cu cea a afixelor, fie cu cea a rădăcinilor şi afixelor totodată. Nu trebuie ignorată nici distanţarea semantică ce urmează procesului de restructurare morfematică a unor unităţi lexicale cu rădăcină comună.

ABREVIERI BIBLIOGRAFICE

AUT = „Analele Universităţii (de Vest) din Timişoara”. Seria ştiinţe filologice, Timişoara, I, 1963 ş.u.

DA = ***, *Dicţionarul limbii române*, tomul I, partea I (*A-B*), Bucureşti, 1913.

LL = „Limbă şi literatură”, Bucureşti, I, 1955 ş.u.

LLR = „Limba şi literatura română”, Bucureşti, I, 1972 ş.u.

MDA = ***, *Micul dicţionar academic*, volumul I, literele *A-C*, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001.

PLG I = ***, *Probleme de lingvistică generală*, vol. I. Redactor responsabil Al. Graur, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

PLG II = ***, *Probleme de lingvistică generală*, vol. II. Redactor responsabil Al. Graur, Bucureşti, Editura Academiei, 1960.

SMFC I = ***, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. I. Redactori responsabili: Al. Graur şi Jacques Byck, Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

SMFC III = ***, *Studii şi materiale privitoare la formarea cuvintelor în limba română*, vol. al III-lea. Redactor responsabil Al. Graur, Bucureşti, Editura Academiei, 1962.

LA DÉRIVATION – SOURCE DE L’HOMONYMIE

(Résumé)

L’article se propose de relever l’idée que la dérivation, manifestée sous des diverses formes, représente une source importante de l’homonymie. Le phénomène peut impliquer l’identité formelle accidentelle entre un mot hérité ou emprunté et un mot dérivé en roumain, mais aussi l’homonymie des radicaux et des affixes. En outre, il ne faut pas ignorer les distinctions sémantiques entre les unités lexicales homonymes qui ont un radical commun.

BDD-A6427 © 2009 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:54:29 UTC)